

Een porder bij avondschemer
Ter Braak en Slauerhoff

Hein Aalders, donderdag 29 november 2018, universiteit Leiden

Slauerhoff in dienst, circa 1925

Ter Braak herinnert zich Slauerhoff:

'De laatste maal, dat ik Slauerhoff sprak voor zijn dood (in café Terminus hier ter stede), viel het mij op, hoe rechtschapen en orthodox zijn ogen eigenlijk waren, bijna die van een gelovig, rechtlijnig man; de bovenste helft van dit gezicht was positief. Maar daartegen vloekte een mond, die van een verbeterd, impulsieve negativiteit was, zoals ik die zelden bij anderen heb gezien; zo werd het ensemble van dit gezicht gevaarlijk, onberekenbaar, als men wil: tot op zekere hoogte onbetrouwbaar, maar dan vooral niet in de zin van gluiperig of vals. Integendeel: het volstrekt betrouwbare en het verzet tegen iedere permanente betrouwbaarheid lagen op dit gezicht met elkaar overhoop, als in een drama; het ene ogenblik kon men Slauerhoff als vriend beschouwen, om het volgend ogenblik verrast te worden door een plotselinge eruptie van onverklaarbare vijandschap. Een 'slordig' gezicht, een 'slordige' natuur; maar deze slordigheid was geen laat-maar-waaien, zij veronderstelt hardnekkigheid, systeem, en zelfs de berekening, die alle activiteit, ook de 'omgekeerde', met zich meebrengt.' (uit 'De anti-burger' in *Het Vaderland*, 23 oktober 1938)

In kort bestek – ik heb maar vijftien minuten – zal ik iets vertellen over de wederzijdse bewondering en kritiek van Ter Braak en Slauerhoff. Ik zal het niet hebben over de kwestie-Van Vriesland uit eind

1934 begin 1935: Slauerhoff die Van Vriesland uit *Forum* wilde laten zetten. Dat is een verhaal op zichzelf. Daarvoor ontbreekt de tijd.

Laten we beginnen met de ontmoeting tussen beide heren: Slauerhoff had Du Perron in 1928 leren kennen en met hem had hij in korte tijd zo'n goede verstandhouding opgebouwd dat Du Perron een vurige apologie voor Slauerhoff publiceerde, 'Gesprek over Slauerhoff', in feite het eerste stuk waarin Slauerhoff als een groot en belangrijk dichter werd neergezet.

In december gaf Malraux een aantal lezingen in Nederland en Du Perron moest hem 'pilotteeren', zoals hij het zelf noemde, gidsen, chaperonneren zeg maar. Op 9 december zou Malraux in Rotterdam spreken. Du Perron wilde daar per se Slauerhoff, en niet Nijhoff of Roland Holst, aan zijn Franse vriend voorstellen: 'Malraux is vrij ongevoelig voor "charme". Vandaar dat hij Slau sympathiek zal vinden – in de volle betekenis van het woord – ondanks diens brokkelige conversatie,' schreef hij Ter Braak, die hij nog maar net had leren kennen. Ter Braak zelf was er ook bij. Hij en Slauerhoff zijn toen voor het eerst aan elkaar voorgesteld door Du Perron. Dus zowel Slauerhoff als Du Perron zag Ter Braak voor het eerst op die avond, waarbij trouwens ook Everard Bouws aanwezig was. Toen is het fundament gelegd voor het tijdschrift *Forum*, dat een jaar later zou verschijnen.

Slauerhoff besprak Ter Braak in de *Nieuwe Arnhemsche Courant* vier keer:

1. *Afscheid van domineesland* (1931; essays) 2 juli 1931
2. *Hampton Court* (1931; roman) 31 oktober 1931
3. *Man tegen man* (1931; essays) 24 december 1931
4. *Politicus zonder partij* (1934; essay) 22 en (slot) 29 september 1934

Ad 1: een ultrakorte maar positieve bespreking. De wijze waarop Ter Braak zijn onderwerpen beschouwt is breed en internationaal. Opstellen als: 'Waarom ik Amerika afwijs', zijn het waard gelezen te worden. Maar: 'soms heeft hij nog een onmiskenbare preektoon'.

Ad 2: Eerst lovende opmerkingen over *Carnaval der burgers* ('geestige en diepzinnige bespiegelingen', een knap 'volgehouden vernuftspel'). Maar nu, een filosoof die een roman publiceert, hoe loopt dat af? Wel, de roman is consequent doordacht, logisch geconstrueerd, maar het warme leven ontbreekt helemaal. Als kunstwerk is het dus doodgeboren. 'De schrijver, alles vanuit de hoogte van zijn intellect doelloos vindend, tracht uit die doelloosheid wetten af te leiden; waarom?, ja, waarschijnlijk om zich bezig te houden.' Het is niet interessant als een man veel vertelt over wat hij heeft gedacht maar weinig heeft beleefd. Deze roman is het product van een groot, scherp maar dor intellect. Steriel. Hij vergelijkt het met het werk van Ali Smeding, dat is tenminste van een zekere noodzaak, Ter Braaks boek is een willekeurige daad. Het werk van Smeding is te verkiezen, ook al is het soms bête, boven dat van Ter Braak. En dan Du Perron: die schrijft rijk en bloeiend, vol van charme der jeugd, naast dit vroegwijze, kille product van Ter Braak. Ter Braak is weliswaar een vroegrijp denker maar heeft een nog zeer onvolgroeid of schraal gevoelsleven.

Ad 3: 'Dit is een zeer belangrijk werk,' vindt Slauerhoff. Veel rijper en gaver dan *Afscheid van domineesland* en ook dan de roman *Hampton Court*. Hij roemt Ter Braak als een uitstekend criticus en vooral polemist. Du Perron en Greshoff zijn dat ook maar uiten zich vaak in boutades. Ter Braak gaat doelbewust en gewapend de tegenstander tegemoet. Toch houdt hij een sterke theologische inslag (ondanks dat hij afscheid heeft genomen van Domineesland). Hij breekt niet alleen af, maar construeert ook. Theorieën. Maar wat hij op het terrein van het scheppend werk zal presteren... er ontbreekt hem nog maar één ding. Maar dat ene...

Ad 4: Onder de titel 'Een porder bij avondschemer' publiceerde Slauerhoff zijn reactie op het lezen van Ter Braaks *Politicus zonder partij*.

In het eerste deel noemt hij het een typisch overgangswerk, nl. van een intelligente, zich zelf bestuderende mens naar iemand met de blik naar buiten en die naar eenvoud streeft, anti-intellectualistisch bijna. Het boek had beter *Filosoof zonder filosofie* kunnen heten want Ter Braak rekent met vele filosofen af om er ten slotte maar één te behouden: Nietzsche. Het slot is zwak: een vrij vage verheerlijking van de hiërarchie van het avontuur. Dat is Spielerei, dwaas zelfs. Niet duidelijk en niet sterk gemotiveerd. Nee dan Du Perron, die met zijn *Smalle mens* met minder wijsgerige scholing en minder diepte, toch verder komt, ons iets verder brengt. Ik zal iets eruit citeren:

'Men ziet twee verwante figuren [Ter Braak en Du Perron], die zich vooral vonden als bondgenoten in de strijd tegen gemeenschappelijke vijanden, langzamerhand, haast tegen wil en dank, daartoe gedreven door de gebeurtenissen en de noodzaak daartegen stelling te nemen, de taak op zich te nemen [d.i. om leiding te geven]. [...] De mening bestond dat de mens gelouterd uit de ellende van de oorlog tevoorschijn was gekomen en eindelijk geneigd was tot het goede als hij maar leiding kreeg. Deze [leiding] wilden in het buitenland verschillende idealisten, vooral auteurs, hem geven en in Holland Coster en Havelaar.

Helaas hebben zij zich ten opzichte van deze nieuwe mens vergist. De mens is niet gelouterd, vergevingsgezind, geneigd tot het goede geworden, de mens is moe van het denken, van het zoeken naar het goede, van zijn eigen individualiteit, van het zelf zorgen voor zijn geest, en geeft zich graag over aan hen die met de meeste nadruk verkondigen leider te zijn, voor hen te denken en aan een alles behalve abstract, nee zeker en concreet ideaal, de staat, de garantie van de materiële veiligheid en een misschien geestelijk zeer arm bestaan. Dat de aankondiging van de Leider dat het Duizendjarig Rijk in Duitsland is aangebroken, niet met spot en hoongelach maar met gejuich ontvangen is, wijst erop dat het vaste, verstarde de moede mensen aanlokt en bekoort.

In zekere zin zijn mensen als Ter Braak en Du Perron, die de individualiteit voorstaan, nu de conservatieven. De massa heeft zich aaneengesloten, is voorbij gemarcheerd en heeft hen achter zich gelaten, evenals allen die nog zichzelf willen zijn en blijven.

Hun taak is ook heel anders, minder verheven dan de verkondigers van de nieuwe mens. Zij hebben niets te doen dan wakker te blijven en hen wakker te schudden die dreigen in te dommelen onder de loodzware druk van het collectivisme, denkend: 'Ach, de persoonlijkheid, de kritische zin, wat geeft het, dat is niet meet de moeite waard!' Zij zijn dus eigenlijk minder leiders, meer porders, iets dat misschien makkelijker lijkt maar het op den duur toch niet is.'

Het tweede deel, dat Ter Braak en DP trouwens ook minder vonden,¹ laat ik nu maar even buiten beschouwing, maar ik haal nog wel de laatste woorden van Slauerhoff aan: 'Ter Braak zegt eerlijk: ik schrijf voor mijn vrienden, dwz. voor hen die mij begrijpen willen. Goed, maar dit ontarde dan niet in het aannemen dat zij [die vrienden] dit soort superieure dieventaal ook wel zullen begrijpen. Dan is het toch veiliger voor de mensheid te schrijven, dan blijft men beter verstaanbaar.'

Du Perron schreef, nadat ze beide Slauerhoffs bespreking van *Politicus zonder partij* hadden gelezen, aan Ter Braak: 'Het is duidelijk: hij *wil* je genieten en waarderen (en mijn essays ook) en hij *kan* er eig. niet mee overweg. De dichter steigert.' (Brief van 7.10.1934)

Nu Ter Braaks besprekingen van Slauerhoffs werk:

---

¹ 'Tweede stuk van Slau is minder dan het eerste,' schreef TB aan DP op 4.10.1934. DP aan TB op 7.10: 'De stukken van Slau vielen mij niet mee, en zeker niet het tweede.'

Voor Ter Braak is Slauerhoffs slordigheid de constante in zijn werk (en persoonlijkheid). Die slordigheid is zelf weer een teken van zijn verzet tegen de regelmaat van het bestaan in het algemeen en van de maatschappelijke orde in het bijzonder.

Ter Braaks bespreking van *Soleares* (1934) in *Het Vaderland* begint met deze boude uitspraak: 'Mijn dankbaarheid jegens de poëzie in het algemeen is niet zeer groot.' Hij vindt dat er veel te veel over gekletst en getheoretiseerd wordt. Poëzie is tenslotte iets dat men op de rand van slaap en droom consumeert, men bladert erin en neemt iets op om het dan weer tevreden terug te zetten. Poëzie is een bindstof tussen logica en beeld.

Ter Braak houdt van de 'slordigheid' van Slauerhoff. Niet van de slordigheid die leidde tot de vele drukfouten in *Archipel*, daar gruwelt hij van. Maar van de slordigheid die een gebrek aan routine en egaal meesterschap laat zien. Ter Braak zal de laatste zijn om het levensgevoel van Slauerhoff, deze voortdurende onvrede met het bestaan en deze gedoemdheid tot ballingschap, als recept aan te bevelen, het is immers niet zijn levensgevoel. Maar t.o. de Nederlandse zgn. agrariërsbombast, die voor vernieuwing wil doorgaan, is hij met Slauerhoff één en van dezelfde stam. Ter Braak kiest de zijde van Slauerhoff.

Een jaar later bespreekt Ter Braak *Het leven op aarde*. Opnieuw stipt hij de kritiek op Slauerhoffs slordigheid aan. Ter Braak zegt dat Slauerhoff zonder die slordigheid Slauerhoff niet zou zijn. Het zijn niet een paar fouten die na verbetering zijn werk nog beter zouden maken, zoals de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde in haar betuttelende juryrapport suggereerde, toen ze Slauerhoff de Van der Hoogtprijs toekende. Die slordigheid geeft er juist de charme aan. Toch erkent Ter Braak dat een deel van die slordigheid zich een enkele keer uit in werkelijk rommelige, als met onverschilligheid en zelfs tegenzin geschreven romanscènes en hij vindt het moeilijk de grens aan te wijzen met die slordigheid die juist bijdraagt aan zijn schrijverschap.

Slauerhoff is in zijn romans eerder een improvisator dan een constructeur. Hij is zorgeloos (anderen noemen dat nonchalance) tegenover de grote lijn van de roman. Zijn veel genoemde en bekritiseerde slordigheid is een symptoom van schrijven uit overvloed (Ter Braaks estheticatheorie dat schrijven uit overvloed beter is dan uit gebrek)

Slauerhoff ontmaskerde in *Coen* een autoriteit, en dat was een thema van Ter Braak, en een thema dat in de latere lijn van het tijdschrift *Forum* paste.

Na de crematie van Slauerhoff schreef Ter Braak: 'Maar met dat al: dit is de eerste van ons, de eerste van wie ik het gevoel heb, dat hij ondanks alles "van ons" was.'

Ter Braak en Slauerhoff worden beide als typische Forum-mannen gezien, maar er zijn opmerkelijke verschillen, die in de voorbeelden hierboven naar voren komen, maar zeker ook in de aanvaringen van Slauerhoff met *Forum* (met Van Vriesland en de brouille met Du Perron), het een weer anders dan het andere:

Slauerhoff

Emotioneel, instinctief
Practical joke
Primaat van de poëzie
Lyriek
Gallische mentaliteit
Onderbewust
Niet politiek actief of bewust
Esoterisch, kosmisch

Ter Braak / Forum

Rationeel, intellectualistisch, cerebraal
ernstig
Primaat van het verhaal en het essay
epiek (wantrouwen tegen lyriek)
Germaanse mentaliteit
bewust
Politiek angehaucht
maatschappelijk geëngageerd

Schone formulering

Pro Rilke

Pro Coster

Pro Leopold

Pro Boutens

Acceptatie MdNL-lidmaatschap

Tot op zekere hoogte principeloos

gewone woord

Anti Rilke

Anti Coster

Anti Leopold

Anti Boutens

Tegen MdNL-lidmaatschap

princiepueel